

Co-funded by
the European Union

Supported by:

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation,
Nuclear Safety and Consumer Protection

IKI

INTERNATIONAL
CLIMATE
INITIATIVE

Implemented by

giz

Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

based on a decision of
the German Bundestag

ГЕНДЕРНО-СПРАВЕДЛИВА АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІНИ КЛІМАТУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ:

орієнтири для повоєнного відновлення
та європейської інтеграції

Як підприємство, що належить федеральному уряду, GIZ підтримує уряд Німеччини в досягненні його цілей у сфері міжнародного співробітництва з метою сталого розвитку.

ОПУБЛІКОВАНО:

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

ЗАРЕЄСТРОВАНІ ОФІСИ:

Бонн та Ешборн, Німеччина

НАЗВА ПРОЕКТУ

EU4ClimateResilience – Декарбонізація та кліматична стійкість у країнах Східного партнерства

АДРЕСА ПРОЄКТУ:

Київ, проспект Руставелі, 42, оф. / вул. Грибоєдова, 31а
0108 Тбілісі, Грузія

E: martina.kolb@giz.de

I: www.giz.de/en

ОПИС ПРОЄКТУ:

EU4ClimateResilience: Декарбонізація та кліматична стійкість у країнах Східного партнерства.

Проект EU4ClimateResilience - це стратегічна ініціатива, спрямована на підтримку зеленого переходу, посилення декарбонізації та підвищення кліматичної стійкості в країнах Східного партнерства: Вірменії, Азербайджану, Грузії, Молдови та України. Виконавчі партнери: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Ця публікація була підготовлена за підтримки Європейського Союзу та Федерального Міністерства Німеччини з питань охорони навколишнього середовища, збереження природи, зміни клімату та ядерної безпеки (BMUKN). Відповідальність за її зміст несуть виключно <GIZ та підрядник> і він не обов'язково відображає точку зору Європейського Союзу та BMUKN.

АВТОР/ВІДПОВІДАЛЬНИЙ/РЕДАКТОР ТА ІН.:

Галина Трипольська, Провідний науковий співробітник
Євгенія Засядько, Радниця з питань зміни клімату, EU4ClimateResilience, GIZ
Олівер Шонвегер, керівник проекту EU4ClimateResilience, GIZ

URL:

Цей звіт містить посилання на зовнішні веб-сайти. Відповідальність за зміст перелічених зовнішніх сайтів завжди лежить на їхніх відповідних видавцях. Коли посилання на ці сайти були вперше опубліковані, GIZ перевірила вміст третіх сторін, щоб встановити, чи може він спричинити цивільну або кримінальну відповідальність. Однак постійний перегляд посилань на зовнішні сайти не може бути обґрунтовано очікуваним без конкретних ознак порушення прав. Якщо GIZ сама дізнається або отримує повідомлення від третьої сторони про те, що зовнішній сайт, на який вона надала посилання, може спричинити цивільну або кримінальну відповідальність, вона негайно видалить посилання на цей сайт. GIZ категорично відмежовується від такого вмісту.

Від імені Європейського Союзу та Федерального Міністерства Німеччини з питань охорони навколишнього середовища, кліматичних дій, охорони природи та ядерної безпеки (BMUKN)

GIZ несе відповідальність за зміст цієї публікації

ПОСИЛАННЯ НА ФОТО: Андрій Клименко; Freepick.com; socportal.info

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Гендер в політиках сільського господарства. Приклад ЄС	5
3. Міжнародний контекст: Інтеграція гендерних аспектів у кліматичну політику	7
3.1. Глобальні рамкові угоди	7
4. Виклики для сільського господарства України	9
4.1. Демографічна ситуація та зайнятість у сільському господарстві України	9
4.2. Освіта, праця і гендерна нерівність в умовах зміни клімату	11
5. Енергетична бідність в Україні	15
6. Доступ жінок до землекористування та власності на землю	17
7. Гендерні відмінності у продуктивності сільського господарства	19
8. Гендерні аспекти адаптації до зміни клімату в Україні	22
8.1. Вразливість жінок до зміни клімату у сільському господарстві	22
8.2. Роль жінок у впровадженні адаптаційних заходів в Україні	23
9. Рекомендації	25

1. ВСТУП

Поточний розвиток сільського господарства та впровадження кліматичної політики неможливі без урахування гендерних аспектів. Гендерна рівність є ключовим чинником сталого розвитку, підвищення продуктивності та забезпечення соціальної справедливості. Однак, у багатьох країнах, зокрема й в Україні, жінки та чоловіки мають різний доступ до ресурсів, можливостей і прийняття рішень у сільському господарстві. Це впливає як на їхню економічну спроможність, так і на здатність адаптуватися до нових викликів, зокрема, пов'язаних зі зміною клімату.

Даний аналіз має на меті комплексно розглянути гендерні питання у сільському господарстві, спираючись на досвід Європейського Союзу та міжнародні підходи до інтеграції гендерної рівності у політику. Особлива увага приділяється аналізу демографічної ситуації та зайнятості у сільському господарстві України, гендерному розриву в оплаті праці, проблемам енергетичної бідності, а також доступу жінок до землекористування та власності на землю. Окремий розділ присвячено гендерним відмінностям у продуктивності праці та ролі жінок у впровадженні адаптаційних заходів до зміни клімату. Слід зазначити, що цей звіт – один з перших, які торкаються проблематики гендеру, зміни клімату та сільського господарства. В умовах обмежених статистичних даних він не претендує на повноту, радше окреслює проблему та запрошує до діалогу усіх зацікавлених.

Фотограф: Андрій Клименко

2. ГЕНДЕР В ПОЛІТИКАХ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. ПРИКЛАД ЄС

Гендерна рівність є одним з істотних складників прав людини. З 2006 р. в світі відслідковується та формується рейтинг гендерної рівності, а також індекс глобального гендерного розриву (Global Gender Gap Index). Останній враховує такі ключові складники, як економічну участь та можливості, рівень освіти, здоров'я та виживання, політичні можливості. В ході розвитку країни мають зменшувати гендерний розрив. У 2024 р. показник гендерного розриву для України склав 0,722, що дозволило Україні посісти 63 місце з-поміж 146 країн (для порівняння, у лідера – Ісландії – 0,935)¹. Розташування України в першій сотні країн стало можливим в першу чергу завдяки високому рівню освіченості українців.

В сільському господарстві ЄС зайнято приблизно 3,8% від усіх працюючих². Лише 30% очільників ферм є жінками³. Основними проблемами гендерної нерівності в ЄС в аграрному секторі наразі є доступ до землі, фінансові обмеження, недостатня представленість при прийнятті управлінських рішень та труднощі у дотриманні балансу між роботою та життям. Крім того, сільське господарство ЄС тяжіє до крупномасштабного виробництва, яке потребує велику кількість сезонних працівників⁴.

Гендерна рівність інкорпорована як горизонтальний пріоритет Європейського зеленого курсу, що в тому числі стосується і сільського господарства. Основними взаємопов'язаними політиками є Спільна Сільськогосподарська Політика (Common Agricultural Policy, CAP) та Стратегія «Від лану до столу» (“From Farm to Fork”). В контексті гендерної рівності, CAP спрямована на посилення ролі жінок-фермерок шляхом надання їм цільових фінансових інструментів, тренінгів та посилення доступу до ресурсів, а також включення гендерних питань до планів розвитку сільських територій⁵. Конкретні заходи регуляторної політики щодо гендерного виміру Єврокомісія делегує державам-членам⁶.

Стратегія «Від лану до столу» порушує питання нестабільного, сезонного та неофіційного працевлаштування, однак напряду не враховує гендерний аспект і не звертає уваги на факт, що ця нестабільність особливо впливає на жінок у сільській місцевості та жінок з етнічних меншин. В Стратегії міститься лише одне пряме посилання на гендерну рівність.

Довгострокова Візія сільських територій ЄС до 2040 р. містить положення про соціальну опірність та жінок на сільських територіях. Однією з цілей є сприяння рівним можливостям для всіх⁷.

ЄС приділяє певну увагу гендерній пріоритизації (gender mainstreaming) у всіх галузях, в т.ч. в сільському господарстві. Це включає проведення оцінки гендерного впливу, збирання гендерно-дезагредованих даних та врахування потреб жінок під час розробки та впровадження політики. Це має допомогти виявити ключові перешкоди (такі як обмежений доступ до землі, недостатність фінансових ресурсів), та розробити заходи для їх подолання⁸.

1. Global Gender Gap Report 2024 <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/>

2. <https://tradingeconomics.com/european-union/employment-in-agriculture-percent-of-total-employment-wb-data.html>

3. <https://farmonaut.com/europe/empowering-women-in-european-farming-bridging-the-gender-gap-for-sustainable-rural-development/>

4. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/18990.pdf>

5. <https://farmonaut.com/europe/empowering-women-in-european-farming-bridging-the-gender-gap-for-sustainable-rural-development/>

6. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/18990.pdf#page=32&zoom=100,0,0>

7. https://rural-vision.europa.eu/rural-vision/shared-goals_en

8. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/18990.pdf>

Жінки відіграють важливу роль у впровадженні сталих сільськогосподарських практик⁹. Європейський зелений курс (ЄЗК) підтримує ініціативи, що сприяють участі жінок в екологічному землеробстві, диверсифікації фермерської діяльності та впровадженню інноваційних технологій.

Запроваджено низку премій та нагород, таких як дворічна Премія Сора-Cogesa за інновації для жінок-фермерок¹⁰ (відзначає інноваційні практики жінок у європейському сільському господарстві) та Премія Rural Inspiration Awards¹¹ (висвітлює успішні проекти з розвитку сільських територій, багато з яких очолюють молоді жінки).

Таким чином, ЄС вживає кроки, спрямовані на визнання ролі жінок в сільському господарстві. Держави-члени мають впроваджувати власні політики для посилення ролі жінок в сільському господарстві, і результативність цих політики має зрости наступними роками.

9. <https://farmonaut.com/europe/empowering-women-in-european-farming-bridging-the-gender-gap-for-sustainable-rural-development/>

10. <https://womenfarmersaward.eu/about-the-award/#eluid2b07033>

11. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/campaign/agricultural-rural-inspiration-awards-aria-2024_en

3. МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ: ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ У КЛІМАТИЧНУ ПОЛІТИКУ

3.1 Глобальні рамкові угоди

Станом на 2025 рік тематика зв'язку гендеру та довкілля не нова. У міжнародних документах високого рівня вона відслідковується у Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992), Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (1992), Цілях розвитку тисячоліття (2000), Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку (2002), Гендерному плані дії до Конвенції про біорізноманіття (2008), Цілях сталого розвитку (2016)¹². Програма дій Ліми щодо гендерних питань (2014) була прийнята для просування гендерних питань та формування гендерно-чутливої кліматичної політики та відповідних дій¹³. Паризька угода (2015) зазначає, що держави повинні поважати, заохочувати і враховувати свої міжнародні зобов'язання щодо гендерної рівності при боротьбі зі зміною клімату¹⁴. Загальні рекомендації Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (2018)¹⁵ підкреслюють важливість участі жінок у процесах прийняття рішень щодо зменшення ризику катастроф і зміни клімату, щоб забезпечити справжню рівність і розширення прав жінок. Глобальний гендерно-екологічний огляд (GGEO)¹⁶ спрямований на інтеграцію гендерних питань у екологічну оцінку та прийняття рішень, особливо щодо зміни клімату та сталого розвитку.

Міжнародні угоди створюють конкретні механізми та зобов'язання для країн-учасниць. Головна цінність цих рамок у тому, що вони вимагають від країн не просто «мати на увазі» гендер, а інтегрувати гендерний аналіз у ключові кліматичні документи, зокрема у Національно визначені внески (НВВ) до Паризької угоди. Країни мають аналізувати, як їхні плани зі скорочення викидів чи адаптації вплинуть на жінок, чоловіків і вразливі групи, та чи забезпечують вони рівну участь жінок у прийнятті рішень. Завдяки цьому в міжнародній практиці стала зростати кількість проєктів, основною цільовою групою яких є саме жінки. Ці проєкти можуть стосуватися сільського господарства, води, енергії, підвищення грамотності в цілому та комп'ютерної грамотності зокрема тощо. Після ухвалення Програми дій Ліми значно зросла увага до кількості та ролі жінок у міжнародних кліматичних переговорах. Наприклад, деякі країни почали поступово збільшувати представництво жінок у своїх делегаціях на конференціях ООН зі зміни клімату (COP), так що у 2021 р. у складі делегацій стало 38% жінок (порівняно з 30% у 2009 р.)¹⁷. Також стало поступово зростати чисельність жінок-голів делегацій. Глобальні кліматичні фонди, такі як Зелений кліматичний фонд (GCF), можуть вимагати, щоб проєкти, які претендують на фінансування, мали чітку гендерну складову та демонстрували позитивний вплив на гендерну рівність¹⁸.

Основні підходи для врахування гендерних питань в кліматичну політику включають гендерну пріоритизацію, гендерно-орієнтована діяльність, оцінки гендерного впливу та оцінка участі

12. https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/theme_files/tema_1_yak_povyazani_gender_ta_dovkilliya.pdf

13. <https://www4.unfccc.int/sites/NWPStaging/Pages/Lima-Work-Programme-on-Gender.aspx>

14. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/e78ea497-f69c-421d-8740-a9d03fa7712d/content>

15. <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/Загальні-рекомендації-Комітету-ООН.pdf>

16. <https://www.unep.org/resources/report/global-gender-and-environment-outlook-ggeo>

17. <https://www.iied.org/progress-towards-gender-balance-un-climate-negotiations-slow-steady-not-enough>

18. <https://www.greenclimate.fund/projects/sustainability-inclusion/gender>

жінок в прийнятті рішень. Гендерна пріоритизація — принцип надання рівних можливостей незалежно від статі, який застосовується у всіх сферах політики, включаючи кліматичні заходи. Гендерно-орієнтована діяльність — набір заходів, що враховує гендерні відмінності та сприяє розширенню прав і можливостей жінок та інших вразливих груп¹⁹. Оцінка гендерного впливу допомагає зрозуміти, як політика щодо зміни клімату впливає на жінок і чоловіків по-різному, забезпечуючи справедливий розподіл коштів для мінімізації негативного впливу.

Участь жінок у прийнятті рішень є критично важливою: жінки повинні бути включені в процеси планування, підготовки та впровадження заходів з адаптації та подолання наслідків кліматичних змін, оскільки їхня участь робить результати більш ефективними та забезпечує врахування різноманітних потреб громад²⁰. Дослідження показують, що програми адаптації, розроблені за участю жінок, є більш інклюзивними, стійкими та відповідними до реальних потреб населення²¹. Враховуючи, що жінки, особливо у сільських регіонах, часто першими стикаються з наслідками зміни клімату — такими як зниження врожайності, обмежений доступ до водних ресурсів і підвищене навантаження з догляду за родиною²², — їхній досвід і бачення є незамінними для розробки ефективних стратегій адаптації. Забезпечення активної участі жінок сприяє не тільки підвищенню ефективності кліматичних політик, але й досягненню ширших цілей гендерної рівності та сталого розвитку²³.

Україна, ратифікувавши ключові міжнародні угоди (наприклад, Паризьку угоду) взяла на себе відповідні зобов'язання. Вони виходять за межі лише скорочення викидів парникових газів, а також зумовлюють необхідність врахування гендерної рівності у формуванні національних політик. Наприклад, Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року (2020)²⁴ розглядає, серед іншого, безпеку людини, доступ до ресурсів (вода, їжа) та вплив збройних конфліктів на жінок. Національна стратегія подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року (2023)²⁵ встановлює конкретні цілі по скороченню розриву в оплаті праці за працю рівної цінності. В Україні є і більш специфічні стратегії та програмні документи, такі як Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року (2022)²⁶, яка вимагає інтеграції гендерних підходів у всі сфери державної політики, включно з довкіллевою. Національний план з енергетики та клімату (2024)²⁷ відзначає, що гендерна інклюзія є важливим елементом Енергетичної стратегії України до 2050 року (2023). Наразі Україна готує Другий Національно визначений внесок (НВВ2) з цілями до 2035 року, який включатиме гендерний аналіз.

19. https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/theme_files/tema_1_yak_povyazani_gender_ta_dovkillya.pdf

20. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>

21. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/UNDP_Gender_Equality_Strategy_2022-2025_EN_V2.pdf

22. <https://openknowledge.fao.org/items/852369bc-399d-40d8-a70c-0202f0c6cd49>

23. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>

24. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text>

25. <https://ips.ligazakon.net/document/kr230815>

26. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p#Text>

27. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=17f558a7-b4b4-42ca-b662-2811f42d4a33&title=NatsionalniiPlanZEnergetikiTaKlimatuNaPeriodDo2030-Roku>

4. ВИКЛИКИ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

4.1. Демографічна ситуація та зайнятість у сільському господарстві України

Адаптація сільського господарства до зміни клімату є одним із найважливіших завдань для України в умовах повоєнної відбудови та посилення кліматичних ризиків. Зміна погодних умов, зміна розподілу опадів, посухи, зниження врожайності, деградація ґрунтів та загострення проблем водозабезпечення безпосередньо впливають на продовольчу безпеку, економічну стабільність та добробут сільських громад. Водночас ці процеси мають чітко виражений гендерний вимір: жінки та чоловіки зазнають різного впливу змін клімату через існуючі соціально-економічні нерівності.

Попри вищий рівень освіти серед жінок в Україні, їхній доступ до ресурсів, таких як земля, фінансування, сучасні технології, залишається обмеженим. Жінки в сільських громадах частіше зайняті у менш продуктивних формах господарювання, отримують нижчі доходи і несуть основне навантаження з догляду за родинами. Гендерний розрив в оплаті праці, який у 2023 році сягнув понад 40%, суттєво знижує їхню економічну спроможність адаптуватися до зміни клімату.

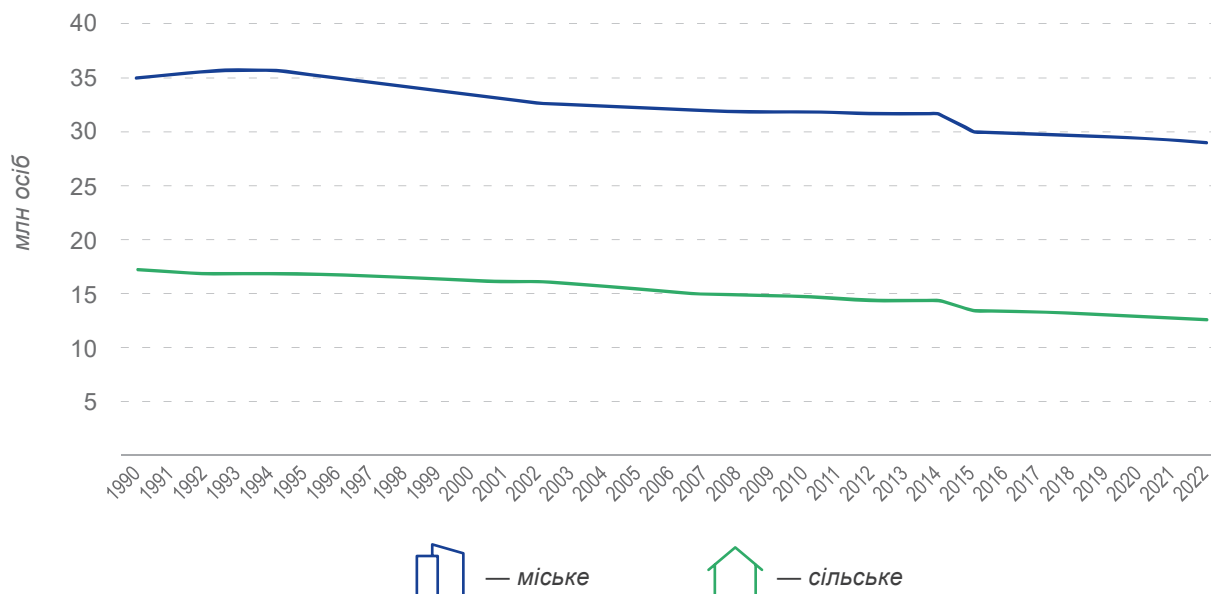
Міжнародний досвід, зокрема політики Європейського Союзу у межах ЄЗК та CAP, демонструє, що інтеграція гендерного підходу в адаптаційні стратегії сприяє підвищенню стійкості аграрного сектору. Залучення жінок до процесів прийняття рішень, забезпечення рівного доступу до ресурсів і підтримка їхньої підприємницької активності дозволяють більш ефективно відповідати на виклики зміни клімату.

В українських реаліях важливо враховувати також додаткові чинники вразливості: наслідки повномасштабної війни, депопуляцію сільських територій, зростання частки домогосподарств, очолюваних жінками, збільшення енергетичної бідності та обмежений доступ до соціальних і медичних послуг. В умовах очікуваної фемінізації сільського господарства питання гендерної рівності набуває особливої ваги для формування сучасної, кліматично-стійкої аграрної політики.

Підготовка Міністерством аграрної політики та продовольства України Стратегії адаптації сільського господарства до зміни клімату відкриває можливість системно врахувати гендерний вимір, закласти інструменти подолання наявних бар'єрів. Відповідне врахування гендерних аспектів дозволить створити справедливую та економічно життєздатну аграрну систему, яка краще відповідатиме на виклики зміни клімату.

Аграрний сектор України перебуває під тиском кількох взаємопов'язаних криз: повномасштабної війни, зміни клімату, та глибокої демографічної кризи. Зниження чисельності населення, особливо в селах (Рис. 1), загострюється через бойові дії, міграцію та мобілізацію. Чисельність населення в Україні знижується, як в містах, так і селах. Фактичні дані про наявне в Україні населення ще нижчі, але вони достеменно невідомі на час підготовки даного матеріалу.

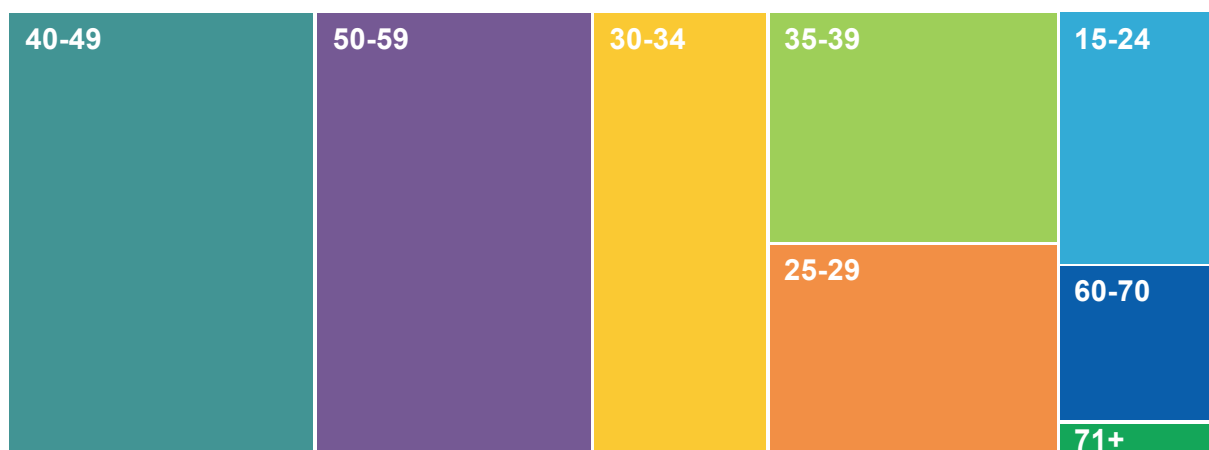
Рис.1 Динаміка міського та сільського населення в Україні

Джерело: ДССУ

Станом на 2021 рік в сільському господарстві України були зайняті 14,12% працевлаштованого населення в Україні²⁸. Ключовою проблемою є старіння населення, що особливо помітно у сільській місцевості. У 2021 році середній вік жінок, які очолювали селянські домогосподарства, становив 62 роки, а чоловіків — 57 років. Найбільша частка зайнятих у сільському господарстві припадає на вікову групу 40-59 років (Рис. 2).

Рис.2. Зайнятість населення за віковими групами у сільській місцевості у 2021 р.

Джерело: ДССУ. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році

Для порівняння, в ЄС теж спостерігається демографічна криза, викликана низькою народжуваністю та зростанням тривалості життя. На початок 2023 р. чисельність населення вперше знизилась до 448 млн осіб. Це впливає і на зайнятість в сільському господарстві ЄС. Так, індекс продуктивності праці у 2023 р. знизився на 6,6%, що мало наслідком скорочення реальної вартості доходу на 7,9%²⁹. Найбільше зниження спостерігалось у Естонії, Швеції, Ірландії, Литві та

28. <https://tradingeconomics.com/ukraine/employment-in-agriculture-percent-of-total-employment-wb-data.html>

29. <http://agroconf.org/content/produktivnist-praci-v-silskomu-gospodarstvi-ies-vpala-na-7-u-2023-roci>

Болгарії. Основні напрями впливу демографічної кризи в ЄС - нестача робочої сили, зростання середнього віку працівників та зростання видатків на пенсійне забезпечення працівників галузі.

Зазначені тенденції мають глибокі наслідки для агросектору та продовольчих систем.

- Дефіцит робочої сили: відтік чоловіків та молоді з сіл створює гостру нестачу кваліфікованих кадрів, що унеможливлює ефективне господарювання. Дефіцит частково може бути подоланий шляхом залучення трудових мігрантів з інших країн, автоматизації та роботизації виробництва тощо.
- «Фемінізація» сільського господарства: на жінок лягає все більше навантаження з підтримання домогосподарств та місцевих продовольчих систем, часто без належної підтримки та ресурсів.
- Загроза продовольчій безпеці: без нового покоління фермерів та працівників під загрозою опиняється не лише велике товарне виробництво, а й місцеве забезпечення продуктами харчування.

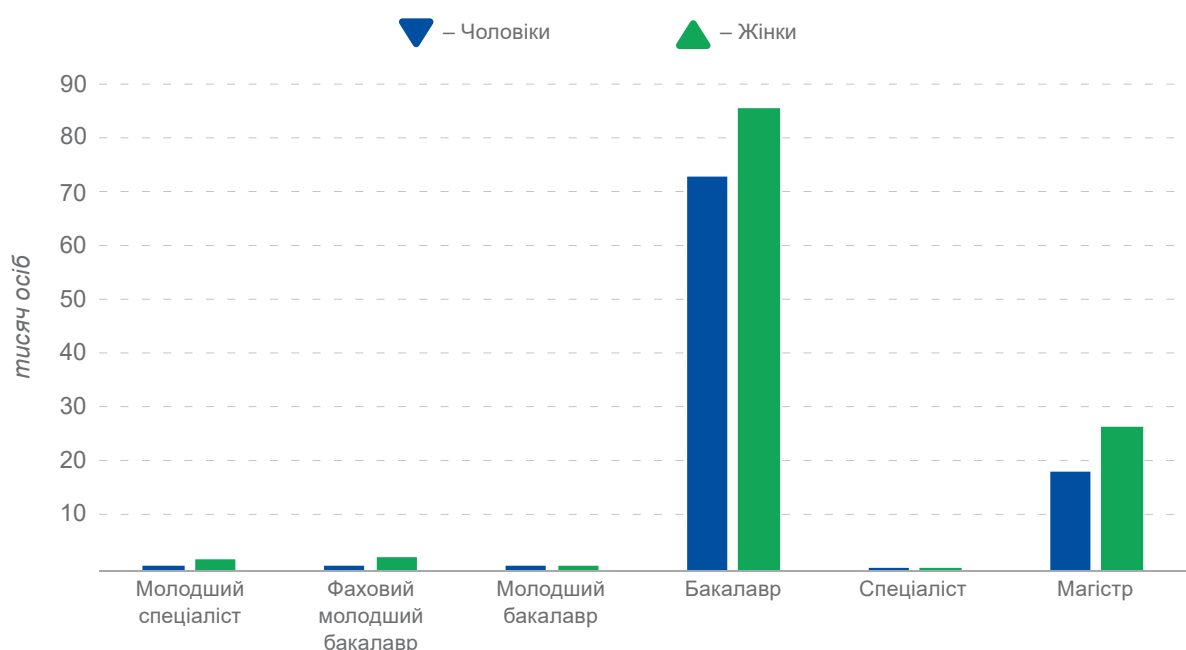
Повоєнне відновлення вимагатиме нетрадиційних рішень, таких як автоматизація та роботизація, але насамперед — інвестицій у людський капітал, що залишився, де жінки відіграватимуть все більшу роль.

4.2. Освіта, праця і гендерна нерівність в умовах зміни клімату

В Україні склався глибокий соціально-економічний парадокс: жінки, маючи формально вищий рівень освіти, залишаються значно більш уразливими на ринку праці. Ця проблема має системний характер і особливо гостро проявляється у сільській місцевості, впливаючи на міграційні процеси, продовольчу безпеку та загальний розвиток громад.

Судячи з кількості формально отриманих дипломів, жінки в Україні мають вищий рівень освіти, ніж чоловіки, і отримують вищі рівні освіти порівняно з чоловіками (Рис. 3).

Рис. 3. Кількість осіб, випущених із ЗВО у 2023/24 н.р.

Джерело: ДССУ. Розподіл студентів ЗВО за освітніми ступенями, галузями знань та спеціальностями на початок 2023/24 навчального року відповідно до Переліку 2015 року.

Проста кількість дипломів не дає повного розуміння тенденції. Для аналізу важливо враховувати структуру освіти та її відповідність потребам ринку праці, особливо в розрізі «місто-село»:

- Горизонтальна сегрегація за спеціальностями: жінки традиційно домінують у таких галузях, як освіта, гуманітарні та соціальні науки, охорона здоров'я. Ці сектори є переважно бюджетними і характеризуються значно нижчим рівнем оплати праці порівняно з галузями, де переважають чоловіки (промисловість, будівництво, ІТ, транспорт).
- Невідповідність потребам сільських територій: спеціальності, які отримують жінки в містах, часто не мають практичного застосування в сільській місцевості. Це створює «освітній розрив» між кваліфікацією жінок та реальними вакансіями в сільському господарстві чи суміжних галузях. Як наслідок, вища освіта для жінки з сільської місцевості нерідко стає інструментом для міграції у місто, що посилює депопуляцію із сільських громад.

Отже, вища освіченість жінок має значення для ринку праці, оскільки вона є показником високого людського капіталу. Проте через структурні перекося в економіці цей капітал використовується неефективно, не приводячи ані до особистого економічного зростання жінок, ані до розвитку сільських територій.

Попри вищий рівень освіченості, рівень оплати праці у жінок в Україні залишається нижчим, ніж у чоловіків. За даними про середньомісячну заробітну плату, у 4 кварталі 2021 року розрив склав 18,4% (Рис. 4). Протягом повномасштабної війни ситуація значно погіршилась: у 2023 році жінки в середньому заробляли аж на 41,4% менше, ніж чоловіки³⁰. Необхідність піклуватися про всю сім'ю в умовах відсутності чоловіків додатково погіршує ситуацію³¹. На початку 2000-х років неоплачувана домашня праця жінок сукупно перевищувала зайнятість в офіційній економіці³². Професійна сегрегація обмежує можливості жінок і перешкоджає ефективному використанню їхнього людського капіталу, зокрема і в сільському господарстві³³. Молоді жінки з дітьми до трьох років у сільській місцевості є однією з найбільш вразливих груп через ускладнений доступ до медичних та соціальних послуг та дискримінацію під час працевлаштування³⁴. Додатковими факторами дискримінації виступають інвалідність, етнічне походження (наприклад, ромська спільнота) та переміщення³⁵.

30. <https://www.help-platform.in.ua/wp-content/uploads/2025/01/report-en.pdf>

31. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

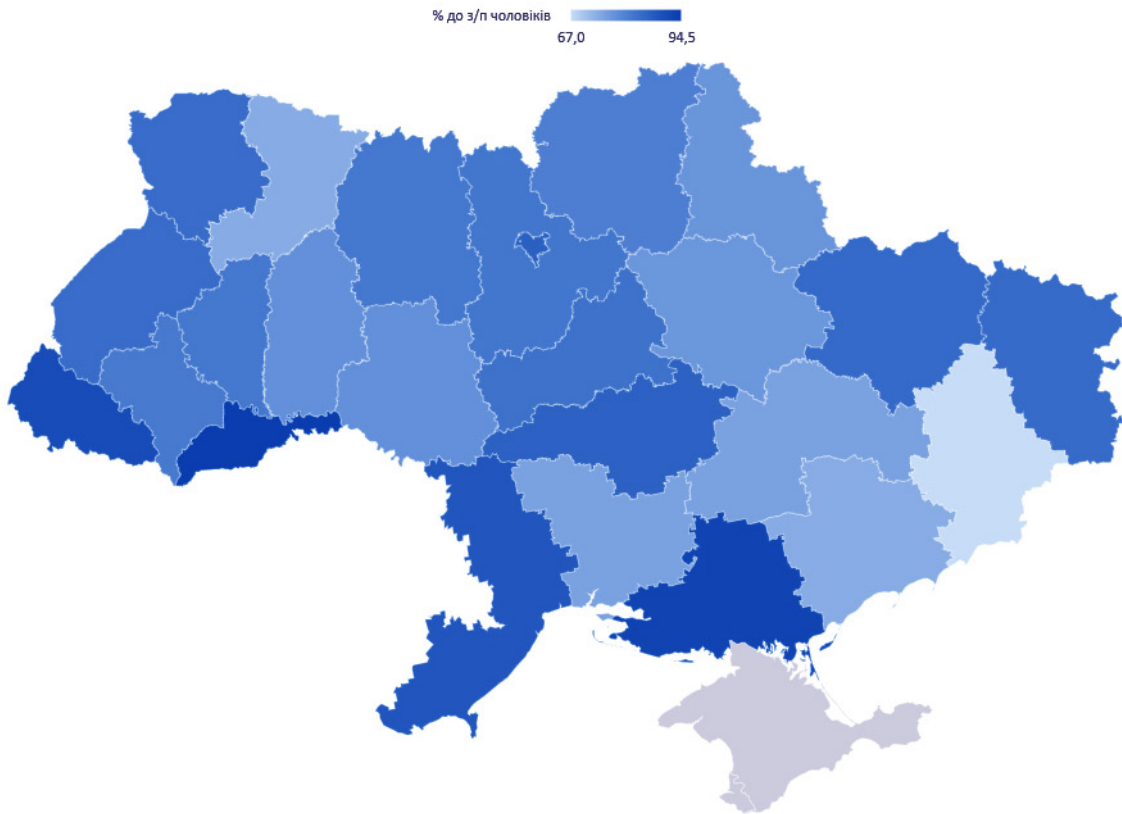
32. <https://www.wicc.net.ua/media/gender-relations-rural-ukraine.pdf>

33. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

34. Гендерний аналіз регіонального розвитку України <https://shorturl.at/v0IGM>

35. Карташова, О. (2020). Гендерні аспекти розвитку сільських територій. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (1), 185-194. <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/24>

Рис. 4. Розрив в оплаті праці чоловіків та жінок у 2021 р., %

Джерело: ДССУ. Середньомісячна заробітна плата за статтю та регіонами у 2021 р.

Найбільший розрив в оплаті праці між чоловіками та жінками спостерігався в Донецькій та Рівненській областях, що може бути пов'язано з більшою часткою чоловіків, зайнятих у галузях видобутку копалин. Найменший розрив зафіксовано у Херсонській та Чернівецькій областях.

У 4 кварталі 2021 року загальний рівень оплати праці жінок становив 81,6% від оплати праці чоловіків у цілому по економіці, а в сільському господарстві – лише 77,7%³⁶. Цей розрив пояснюється недооцінкою праці жінок, значною зайнятістю неоплачуваною хатньою працею та доглядом за родиною. Іншими словами, формальна кваліфікація не трансформується в економічну рівність. Навіть в одній і тій самій галузі жінки значно рідше обіймають керівні посади. Цей невидимий бар'єр заважає їхньому кар'єрному просуванню. Оскільки найвищі зарплати сконцентровані саме на топ-позиціях, це безпосередньо впливає на середній заробіток. Крім того, праця, яка асоціюється з традиційно жіночими рисами (наприклад, комунікабельність, емпатія, організація), часто сприймається як «м'які навички» і може цінуватися фінансово менше, ніж технічні або управлінські навички, навіть якщо рівень складності та відповідальності є однаковим.

Як зазначалося вище, у 2023 році була прийнята Національна стратегія подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затверджений операційний план заходів на 2023–2025 роки³⁷. Метою стратегії є скорочення розриву в оплаті праці на 5 процентних пунктів до 2030 року порівняно з 2021 роком. Істотний розрив в оплаті праці призводить до різного доступу до ресурсів, що в контексті зміни клімату означає різну здатність до адаптації.

36. ДССУ. Середньомісячна заробітна плата за статтю та видами економічної діяльності за квартал у 2021 р.

37. Розпорядження КМУ від 15 вересня 2023 р. № 815-р «Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-p#n14>

У період з 2021 по 2023 роки рівень зайнятості жінок знизився з 52,7% до 49,8%, а рівень неформальної зайнятості зріс з 16,2% до 18,8%. Із загальної кількості зареєстрованих безробітних у 2023 році жінки становили 74,9%³⁸. Усі ці чинники знижують рівень соціальної захищеності жінок, особливо в аграрному секторі, де питання доступу до ресурсів та адаптації до зміни клімату набувають особливої актуальності.

Отже, розрив в оплаті праці зростає через такі фактори:

- **Професійна сегрегація:** як зазначено вище, жінки сконцентровані у низькооплачуваних секторах.
- **Вертикальна сегрегація:** жінки значно рідше обіймають керівні посади, навіть у «жіночих» секторах, що обмежує їхній кар'єрний та зарплатний ріст.
- **Неоплачувана доглядова праця:** основний тягар догляду за дітьми, хворими та літніми родичами, а також хатньої роботи лежить на жінках. Це обмежує час та енергію жінок на професійний розвиток та оплачувану роботу.
- **Вплив війни:** повномасштабне вторгнення посилило ці фактори. Мобілізація чоловіків, багато з яких працювали у більш високооплачуваних галузях (промисловість, будівництво), та руйнування (або не-функціонування) соціальної інфраструктури (дитячих садків, шкіл, в т.ч. через відсутність укриттів) призвели до того, що жінки, ставши єдиними годувальницями, погоджуватися на будь-яку доступну, часто низькокваліфіковану та низькооплачувану роботу, одночасно виконуючи весь обсяг доглядової праці.

Таким чином, поточна ситуація не просто консервує бідність серед жінок, а й підриває економічний потенціал цілих регіонів, роблячи неможливою побудову сталого та інклюзивного аграрного сектору.

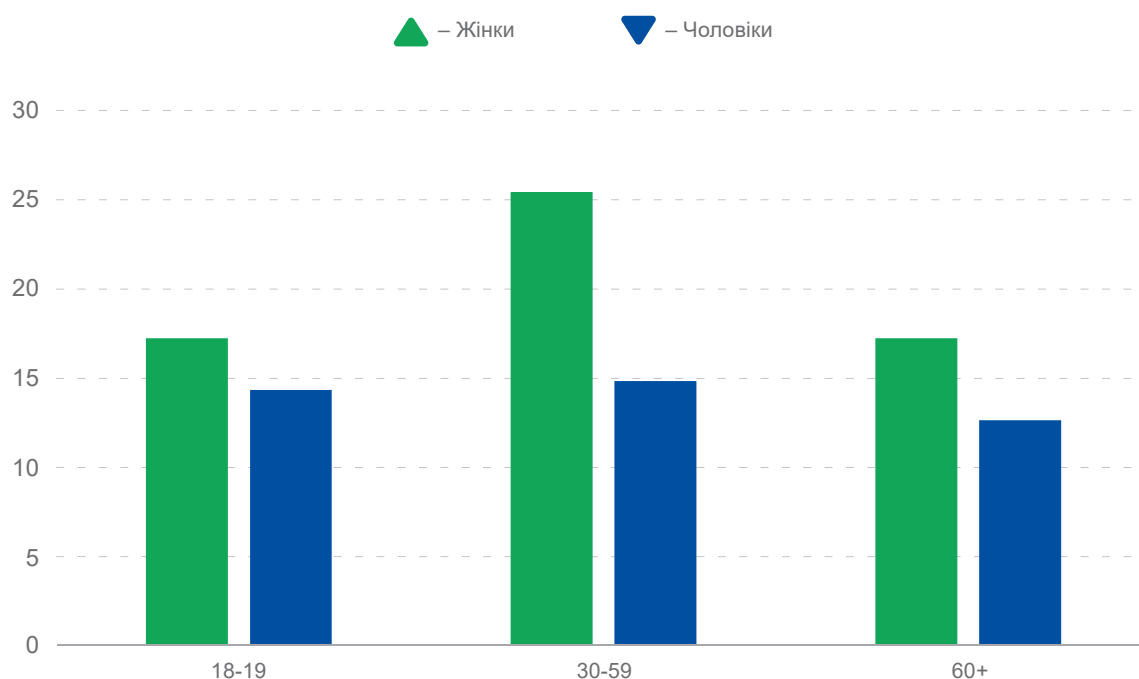
38. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

5. ЕНЕРГЕТИЧНА БІДНІСТЬ В УКРАЇНІ

Поняття «енергетична бідність» немає в українському законодавстві. Енергетична бідність має кілька вимірів, але в розрізі високих цін на енергоносії перш за все характеризує нездатність забезпечити комфортну температуру оселі.

Знижена можливість оплачувати комунальні послуги в Україні характерна не лише для людей з інвалідністю, сімей з маленькими дітьми та людей похилого віку, а й для багатьох типових домогосподарств з низькими доходами. У 2021 році 98,4% (98,5% у 2019 р.) опитаних домогосподарств вважали ознакою бідності в опалювальний сезон нездатність підтримання достатньої температури в оселі (для придбання палива, обігрівача тощо). 98,5% страждали від нездатності підтримувати достатньо високу температуру³⁹. Примітно, що жінки більш вразливі до енергетичної бідності та набагато більше стурбовані нею в усіх вікових групах, але особливо у віці 30-59 років.

Рис. 5. Нездатність забезпечити комфортну температуру оселі зимою серед домогосподарств України у 2021 р.

Джерело: ДССУ. Рівень бідності та депривації осіб, які входять до складу домогосподарства, залежно від віку та статі осіб, які ведуть домогосподарство (голови домогосподарства), у 2021 р. <https://www.ukrstat.gov.ua>

У сільській місцевості, в умовах зміни клімату, енергетична бідність має важливе значення з кількох причин:

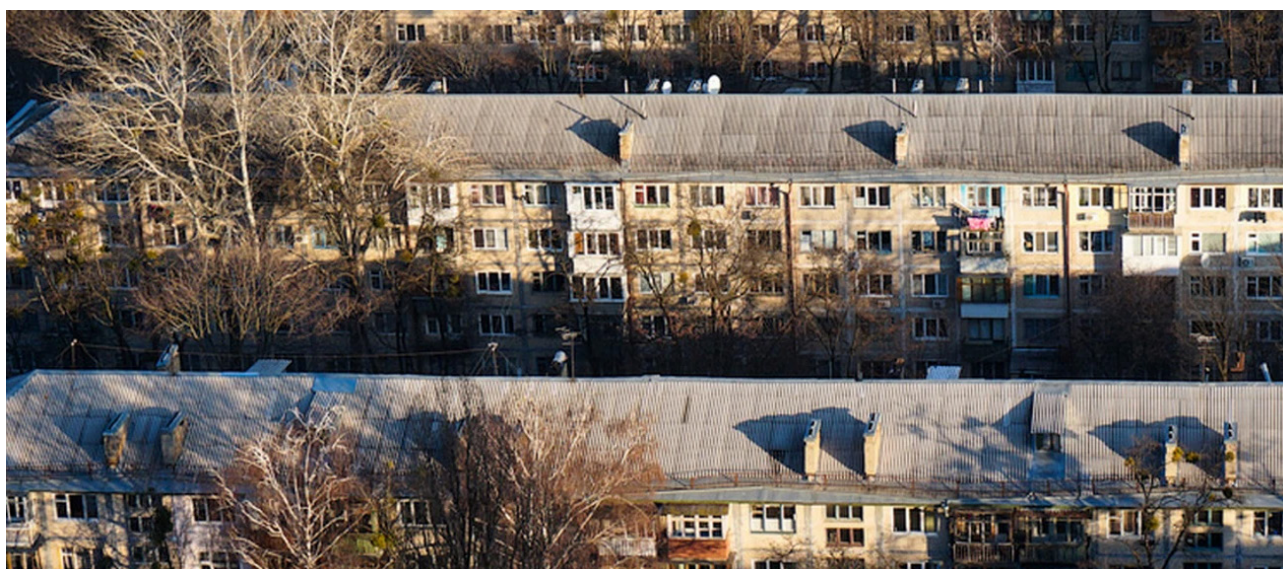
- **Зростання вразливості до погодних екстремумів:** сільські домогосподарства, що не мають доступу до енергії з різних причин, не можуть використовувати кліматостійке обладнання (напр., насоси для зрошення, вентиляцію для зберігання харчів, опалення в пе-

39. ДССУ. Рівень бідності та депривації осіб, які входять до складу домогосподарства, залежно від віку та статі осіб, які ведуть домогосподарство (голови домогосподарства), у 2021 р. <https://www.ukrstat.gov.ua>

ріод холодів чи кондиціонування в період спеки), що робить їх вразливішими до посух, по-
вней, морозів.

- **Збільшення витрат часу і праці:** за відсутності енергообладнання чи неможливості його застосування (наприклад, електроплити, насоса), члени домогосподарств, переважно жінки, витрачають більше часу на базові побутові завдання (заготівля дров, перенесення води), що зменшує їхній час та сили на оплачувану працю.
- **Погіршення здоров'я:** через використання традиційних джерел енергії (дрова, вугілля) у погано вентиляованих приміщеннях погіршується якість повітря в оселях, що може посилювати респіраторні хвороби — особливо вразливих груп (дітей, літніх людей).
- **Обмеження освітніх можливостей:** у вечірній час сільські домогосподарства без електроенергії не можуть забезпечити належні умови для навчання, що особливо актуально для дітей та підлітків.

В сільській місцевості в Україні рівень доходів зазвичай нижчий, ніж в містах. Крім того, сільська місцевість в Україні характеризується низькоповерховою забудовою. В цих умовах в сільській місцевості складніше забезпечити комфортну температуру оселі. Раніше це було більше проблемою холодного періоду року, але зі зміною клімату, яка загострила проблему спеки та хвиль тепла, це стає і проблемою літа, коли домогосподарство не може дозволити собі кондиціонер. Спека особливо згубною є для дітей та людей літнього віку, та внутрішньо-переміщених осіб в Україні (60% з яких - жінки⁴⁰), які нерідко проживають в гірших умовах, ніж вони мали вдома. В цілому, жінки складають більшу частину осіб з низьким доходом, і частіше звертаються за соціальними виплатами⁴¹. За даними соціологічного опитування, проведеного 2020 р., опитані українці відзначили, що зміна клімату впливає на їхнє матеріальне становище через зростання витрат на електроенергію для поливу та кондиціонування, що найбільш стосувалося Дніпропетровської (54%) та Запорізької (46%) областей⁴², а також через зниження продуктивності сільськогосподарського виробництва⁴³. В м. Київ 48% жінок відмітили, що зміна клімату вплинула на їхній бюджет та матеріальне становище (порівняно з 28% чоловіків)⁴⁴.

40. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

41. <https://hromady.org/wp-content/uploads/2022/11/Гендерний-аналіз-регіонального-розвитку-України.pdf>

42. <https://ucn.org.ua/?p=8194>

43. https://www.ekoltava.org/wp-content/uploads/2021/01/UKM-prezentatsiya_super-new-final.pdf

44. https://www.ekoltava.org/wp-content/uploads/2021/01/UKM-prezentatsiya_super-new-final.pdf

6. ДОСТУП ЖІНОК ДО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

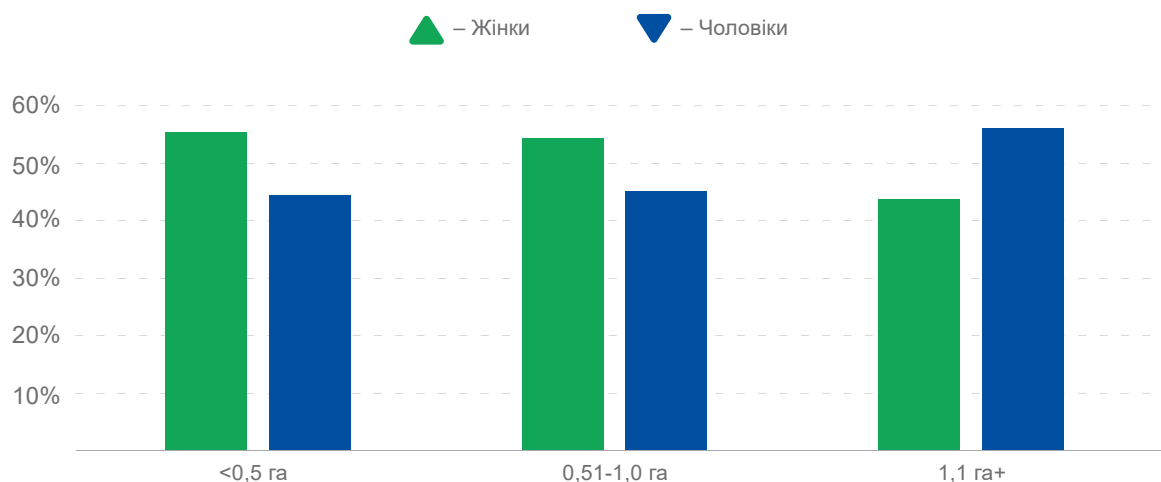
Станом на 2018 рік у власності жінок формально було більше землі, ніж у чоловіків: в абсолютному вираженні на 100 жінок припадало 80,95 земельних ділянок, а на 100 чоловіків – 80,6 земельних ділянок.

Говорячи «в абсолютному вираженні», мається на увазі кількість земельних ділянок, зареєстрованих на жінок або чоловіків, без урахування загальної кількості жінок і чоловіків у населенні. В абсолютному числі жінки володіли децю більшою кількістю ділянок. Однак у відносному вимірі — якщо враховувати демографічний дисбаланс (жінок в Україні більше, ніж чоловіків), виходить, що середній чоловік має трохи більше землі (за площею).

З урахуванням співвідношення чисельності чоловіків та жінок, виявляється, що чоловіки володіють більшим числом земельних ділянок, ніж жінки, за винятком Рівненської, Донецької, Волинської областей, та м. Київ. Площа земель у власності жінок є переважно меншою за відповідний показник для чоловіків, за винятком семи областей⁴⁵. Це хороші показники з точки зору гендерної рівності, оскільки за даними FAO у світі лише 15% землевласників – жінки⁴⁶.

В сільських домогосподарствах України чоловіки мають більші площі земель в користуванні/власності, ніж жінки (Рис.6). Так, середній розмір площі землі домогосподарства в Україні станом на 2021 рік складав 1,24 га. Середній загальний розмір площі земельних часток-паїв та орендованих ділянок - 3,01 га. Середня площа землі в домогосподарстві, яким керує жінка, складала 0,93 га, а чоловік – 1,58 га. Проте, більшу частку домогосподарств очолюють жінки (52,7%).

Рис.6 Земля у власності чоловіків та жінок в сільських домогосподарствах України у 2021 р.

Джерело: ДССУ. Основні характеристики сільських домогосподарств у 2021 році

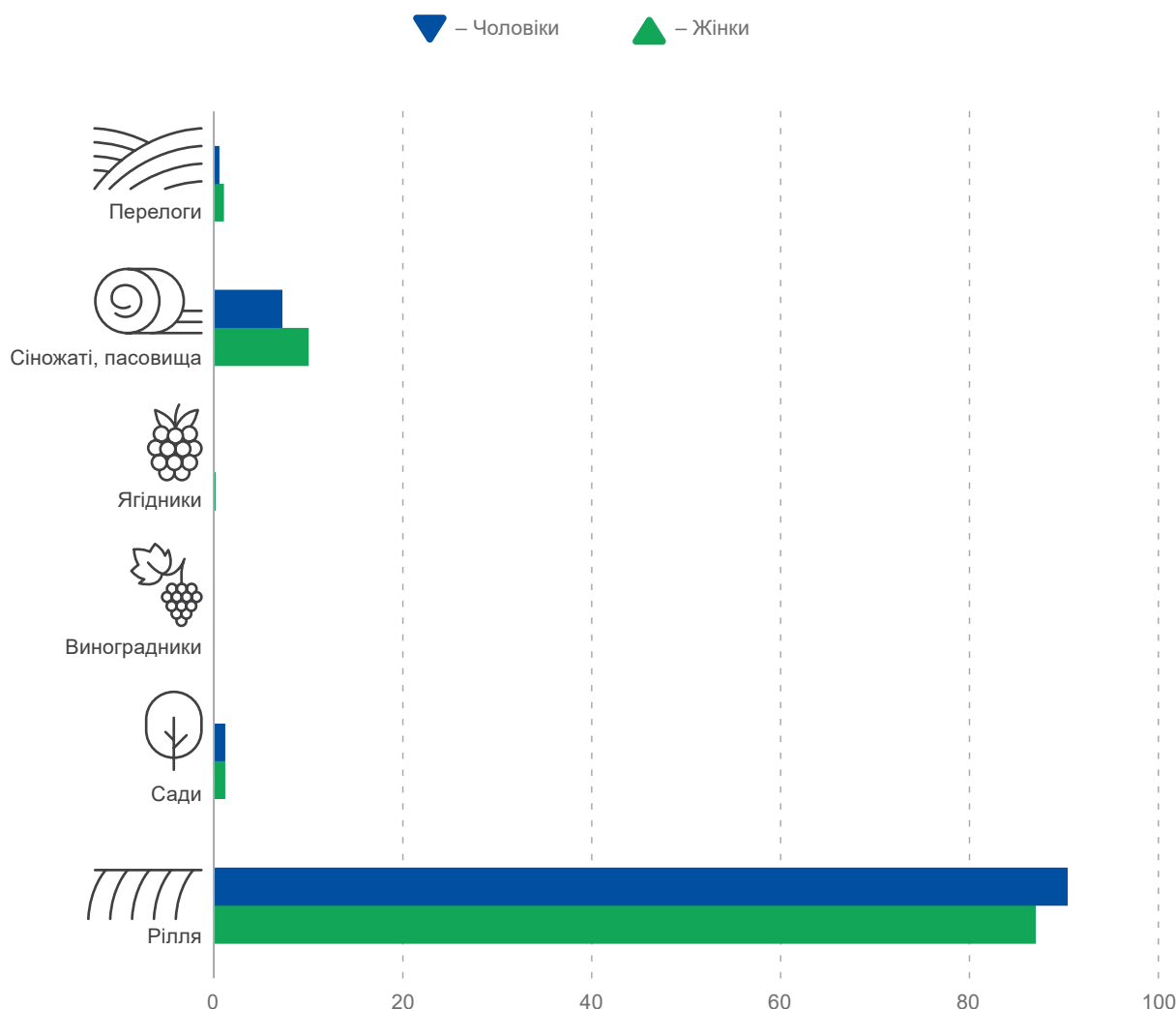
45. https://voxukraine.org/selo-i-gender-komu-nalezhit-ukrayinska-zemlya-cholovikam-chi-zhinkam#_ftn2

46. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/4966d50c-233b-43a9-8fa7-8d43263dd082/content>

З огляду на війну та депопуляцію, можна очікувати ще більшого зменшення чисельності чоловіків в сільській місцевості, тож в повоєнний період наведена статистика очікувано зміниться.

В структурі сільськогосподарських угідь домогосподарства, очолювані чоловіками, кількісно однаково з жінками у 2021 р. займали площу під садами і виноградниками; дещо більше займалися ягідництвом домогосподарства, очолювані жінками, і істотно більше таких домогосподарств мало пасовища (Рис.7).

Рис.7 Профіль сільських домогосподарств з землею у 2021 р.

Джерело: ДССУ. Основні характеристики сільських домогосподарств у 2021 році

Спадкування землі в Україні може мати певний вплив на розподіл земельної власності між жінками та чоловіками. Формально законодавство гарантує рівні права на спадок, та не відомо про широку практику щодо патріархального передавання землі чоловікам у родині в країні. В цілому, ситуація з доступом жінок до землі в Україні є істотно кращою, ніж в багатьох інших країнах. Для ефективної адаптації сільського господарства до зміни клімату необхідно не лише зберегти, але й розширити доступ жінок до землі, а також забезпечити їм підтримку у впровадженні кліматоорієнтованих агропрактик.

7. ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ У ПРОДУКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Урожайність с/г культур у господарствах, очолюваних чоловіками, переважно дещо вища, ніж у господарствах, очолюваних жінками. (Рис.8). Навіть при тому, що на рівні особистих підсобних господарств, жінки витрачають на роботу в господарстві в середньому літом 54 години, зимою – 29 година тиждень; для чоловіків ці цифри складають 46 та 26 годин відповідно⁴⁷.

Рис. 8. Врожайність основних с/г культур у господарствах у 2021 р., ц/га

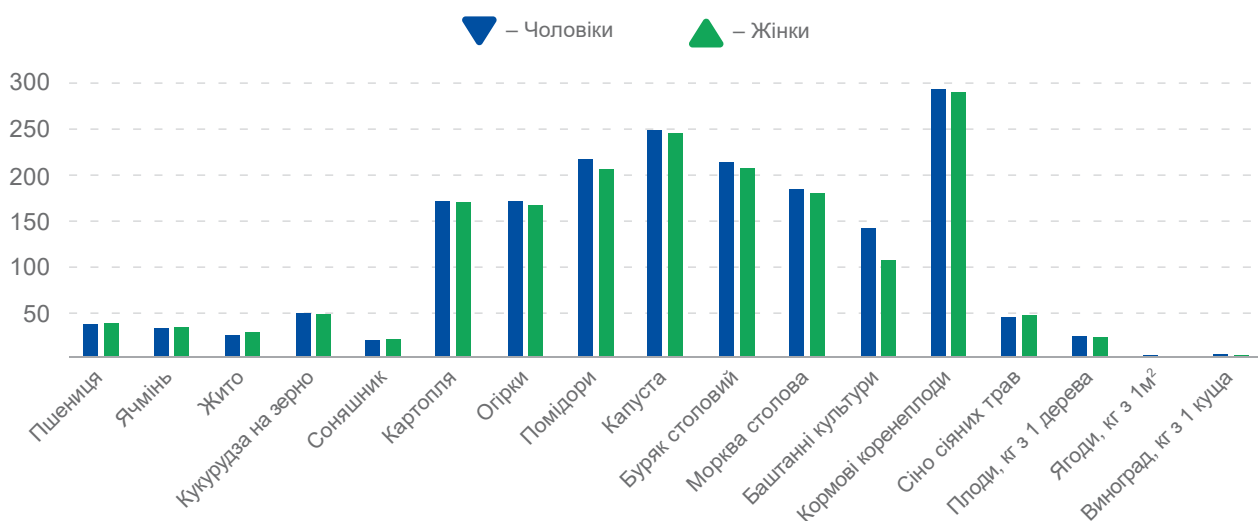
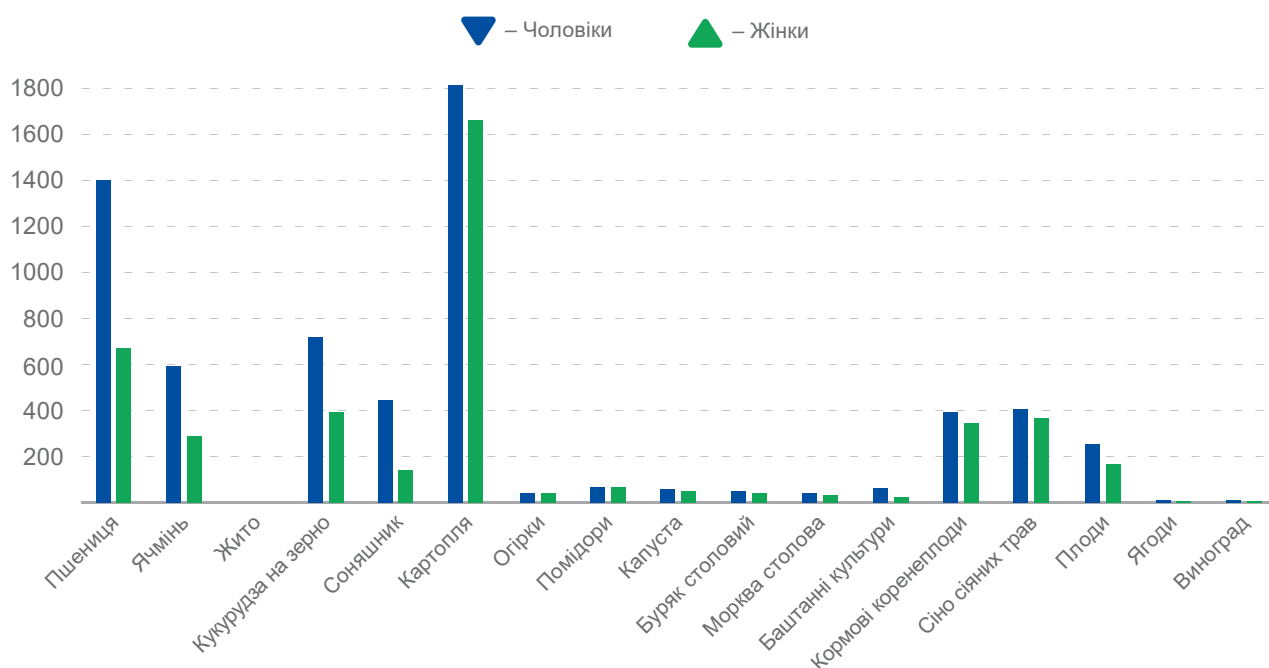

Рис. 9. Кількість отриманої продукції у розрахунку на 100 домогосподарств, які очолюють чоловіки та жінки, ц

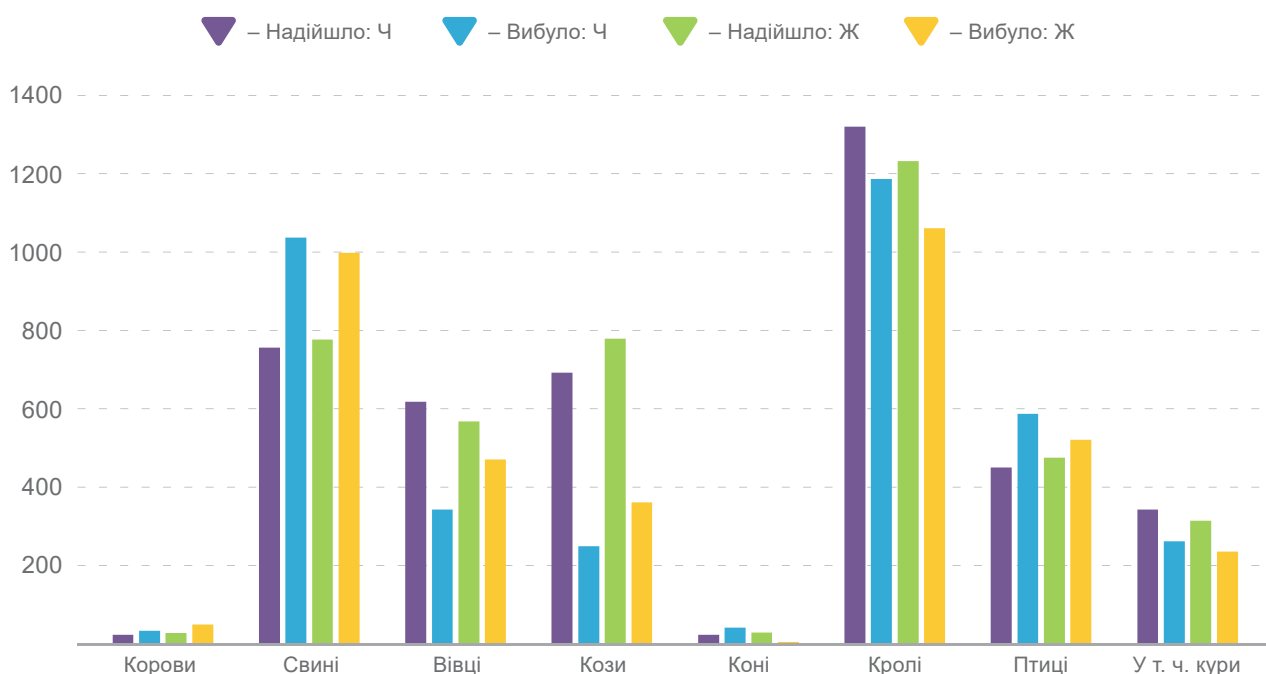
Джерело: ДССУ. Збір урожаю сільськогосподарських культур у 2021 році

47. <https://www.wicc.net.ua/media/gender-relations-rural-ukraine.pdf>

Це непрямо може вказувати на кращий доступ чоловіків до засобів захисту рослин, добрив, техніки тощо. В цілому, жінки більше залучені до дрібномасштабного натурального господарства, тоді як чоловіки домінують у комерційному фермерстві. Це означає, що жінки можуть бути більш вразливими до змін погодних умов, які впливають на дрібні ферми, з меншою адаптаційною здатністю.

Що стосується тваринництва, то можна стверджувати, що домогосподарства, очолювані чоловіками, дещо більше утримують сільськогосподарських тварин (63,6%), ніж домогосподарства, очолювані жінками (59%) (від усієї кількості домогосподарств). На одне домогосподарство, очолюване чоловіком, припадає 14,4 голів птиці, а на очолювані жінкою – 11,5 голів. В господарствах, очолюваних жінками, протягом 2021 р. спостерігався дещо більший приріст свиней, кіз та птиці (але не курей), ніж в господарствах, очолюваних чоловіками (Рис. 10).

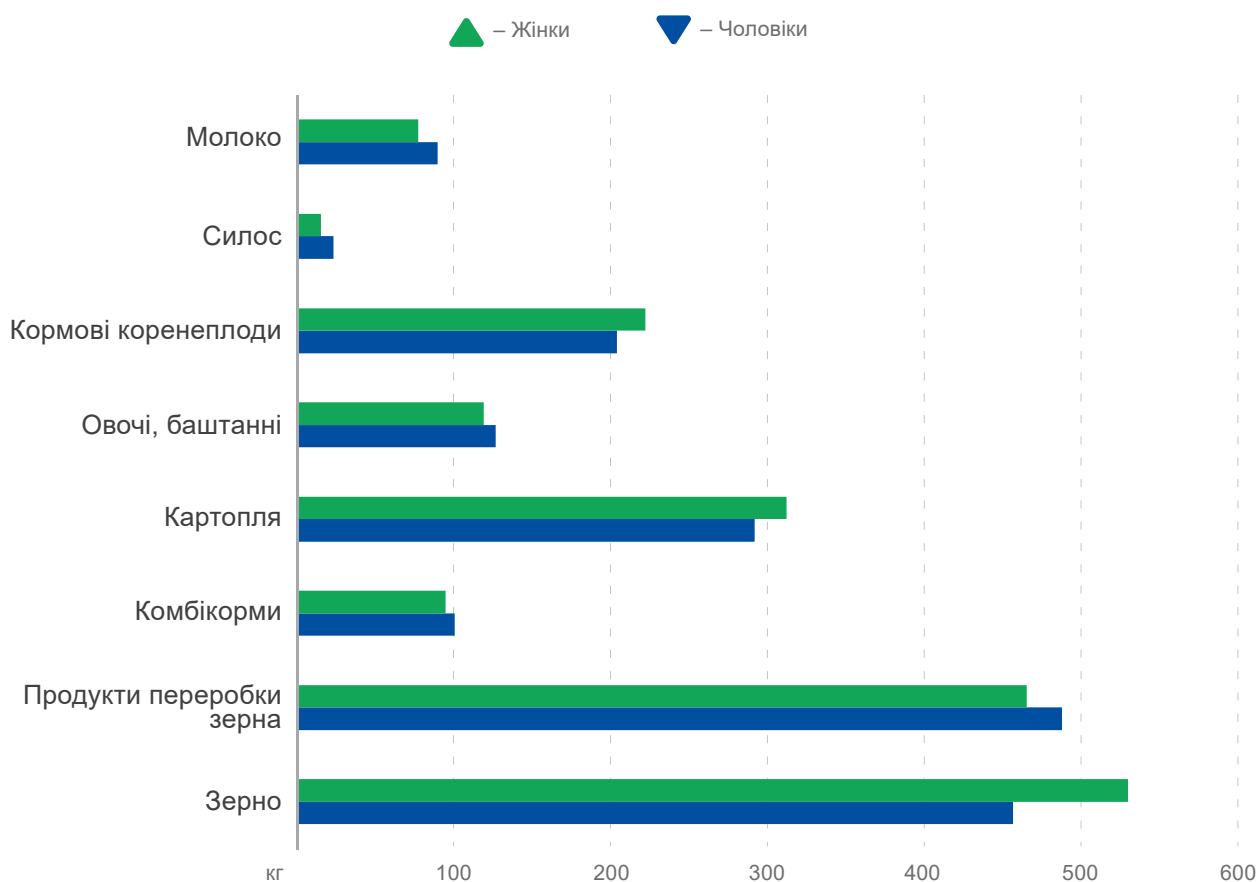
Рис.10 Кількість сільськогосподарських тварин, що надійшли та вибули з домогосподарств, очолюваних чоловіками (Ч) та жінками (Ж) протягом 2021 р. (у розрахунку на 1000 тварин відповідного виду на кінець місяця, голів)

Джерело: ДССУ. Статистична інформація «Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості у 2021 році».

Протягом обстежуваного періоду свині, кролі та птиця (в т. ч. кури) вибували більш інтенсивно в господарствах, очолюваних чоловіками, ніж в господарствах, очолюваних жінками. Це може бути пов'язано з тим, що домогосподарства, очолювані чоловіками, і очолювані жінками, використовують різну кількість сировини для відгодівлі худоби (Рис.11). Так, господарства, очолювані жінками, витрачають більше зерна, картоплі та кормових коренеплодів на одну голову, ніж господарства, очолювані чоловіками.

**Рис.11. Витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин у 2021 р.
на 1 голову, кг**

Джерело: ДССУ. Статистична інформація «Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості у 2021 році».

Гендерні відмінності у продуктивності сільського господарства в Україні свідчать про наявність структурних нерівностей у доступі до ресурсів, технологій та ринкових можливостей. Господарства, очолювані жінками, мають дещо нижчу врожайність основних сільськогосподарських культур та меншу кількість сільськогосподарських тварин, попри більшу кількість робочих годин, витрачених на господарську діяльність. Це вказує на обмежений доступ жінок до засобів захисту рослин, добрив, сучасної техніки та інвестиційних ресурсів. У контексті зміни клімату дрібномасштабний характер виробництва у господарствах, очолюваних жінками, збільшує їхню вразливість до екстремальних погодних явищ і знижує адаптаційний потенціал. Обмеження у ресурсах також ускладнюють впровадження сучасних адаптаційних практик, таких як перехід до більш стійких агротехнологій або використання посухостійких культур.

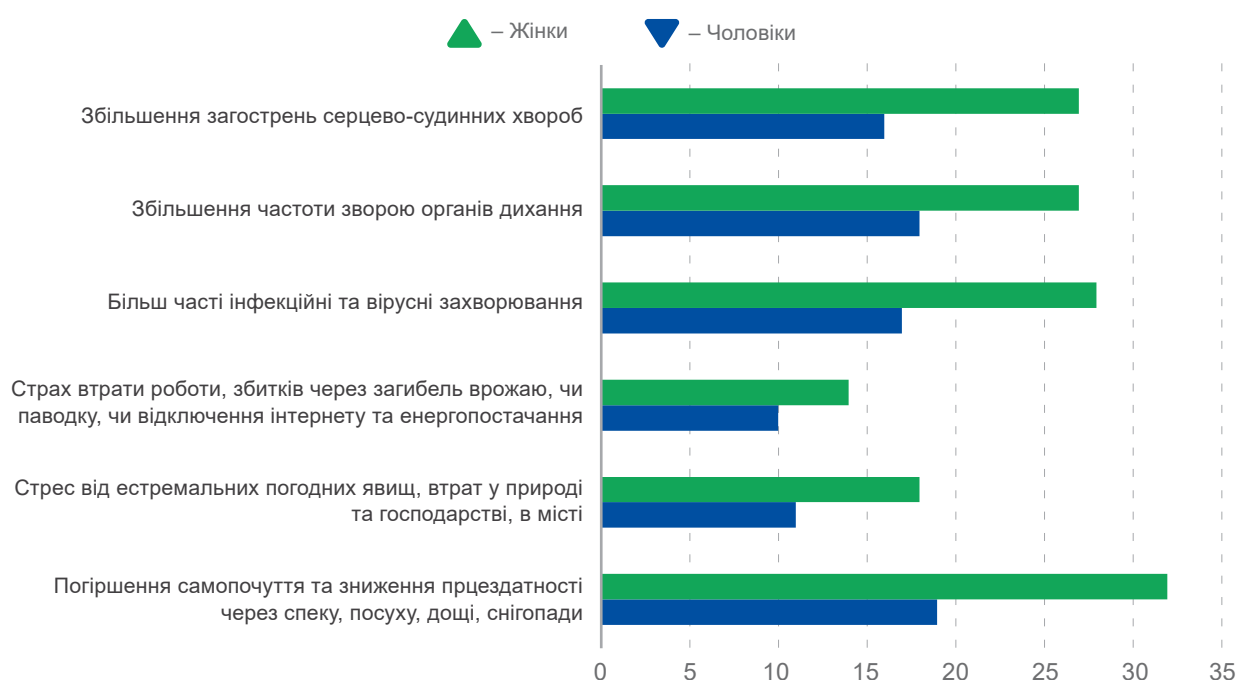
Тому посилення підтримки жіночих господарств, зокрема через розширення доступу до технологій, фінансування та знань, є необхідною умовою для підвищення загальної кліматичної стійкості аграрного сектору України.

8. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІНИ КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

8.1. Вразливість жінок до зміни клімату у сільському господарстві

За даними соціологічного опитування 2020 р. 73% респондентів вважають, що саме сільське господарство найбільше потерпає від зміни клімату⁴⁸. Жінки є більш вразливими до зміни клімату, ніж чоловіки, що підтверджується і міжнародними дослідженнями⁴⁹ (Рис. 12).

Рис. 12 Вразливість чоловіків та жінок до зміни клімату, % відповідей «так»⁵⁰

Джерело: https://www.ekoltava.org/wp-content/uploads/2021/01/UKM-prezentatsiya_super-new-final.pdf

Основними факторами їхньої вразливості є те, що жінки більш вразливі до метеорологічних умов⁵¹: Зміна клімату можуть негативно впливати на здоров'я жінок через частішання екстремальних погодних явищ та збільшення захворювань органів дихання та серцево-судинних захворювань⁵². При настанні екстремальних природних явищ (урагани, повені, екстремальна спека) жертв серед жінок істотно більше, ніж серед чоловіків⁵³: в розвинених країнах переважно страждають чоловіки, оскільки вони в основному знаходяться в автомобілях (тобто перебувають в своєрідній пастці: авто не забезпечує належного захисту під час урагану, можуть зазнавати теплового удару під час хвиль спеки, а також автівки легко зносяться водою під час повені), а в країнах, що розвиваються 75% жертв складають жінки та діти, оскільки вони переважно не можуть дістатися до притулків⁵⁴.

48. https://ucn.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Zmina-klimaty-ta-klimatuchna-adaptacia_oputyvannia-UCN.pdf

49. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/e78ea497-f69c-421d-8740-a9d03fa7712d/content>

50. https://www.ekoltava.org/wp-content/uploads/2021/01/UKM-prezentatsiya_super-new-final.pdf

51. <https://povaha.org.ua/chomu-zhinky-vrazlyvishi-do-zminy-klimatu/>

52. https://www.ekoltava.org/wp-content/uploads/2021/01/UKM-prezentatsiya_super-new-final.pdf

53. https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/theme_files/tema_1_yak_povyazani_gender_ta_dovkillya.pdf

54. <https://50vidsotkiv.org.ua/yak-klimatychna-ne-spravedlyvist-pov-yazana-z-gendernoyu-ne-rivnistyu/>

На жінках часто лежить основне навантаження доглядової праці, яка, серед іншого, залежить від доступності води та інших ресурсів⁵⁵. Зміна клімату може погіршити доступ до цих ресурсів, збільшуючи навантаження на жінок та роблячи їхню роботу ще більш складною. Також жінки мають обмежений доступ до техніки, і саме на них переважно лягає монотонна механічна праця (напр., прополювання культур)⁵⁶. В умовах високих температур повітря це істотно збільшує негативний вплив на здоров'я.

Соціально-економічні обмеження також грають значну роль. Жінки часто обмежені у свободі вибору місця проживання через матеріальну залежність від інших членів родини, що ускладнює їхню адаптацію до зміни клімату. Ця залежність обмежує здатність жінок самостійно приймати рішення щодо власного майбутнього. Крім того, повномасштабна війна додатково поглибила проблему бідності жінок⁵⁷. Домогосподарства, які очолюють жінки, стикаються з критичними потребами; 35% таких домогосподарств живуть за межею прожиткового мінімуму (порівняно з 19% серед чоловіків)⁵⁸. Очевидно, що бідність знижує адаптаційну здатність (при тому що майже 25% жінок в Україні повідомили про недоїдання⁵⁹; а в світі в цілому жінки вдвічі більше страждають від недоїдання, ніж чоловіки⁶⁰).

Ігнорування проблем, зазначених в попередніх розділах, може призвести до того, що адаптаційні стратегії будуть неефективними. Наприклад, просування нових агротехнологій не дасть очікуваного результату, якщо люди не матимуть фінансової змоги їх впровадити. Таким чином, подолання гендерної нерівності є передумовою для побудови кліматично стійкої та продуктивної продовольчої системи в Україні.

Потрібно більше досліджень щодо навантаження, яке спричиняє зміна клімату на здоров'я людей (окремо чоловіків і окремо жінок) в умовах несприятливих погодних явищ (хвилі тепла, повені тощо), зменшення доступу до води, зменшення кормових ресурсів тощо.

8.2. Роль жінок у впровадженні адаптаційних заходів в Україні

Жінки можуть відігравати важливу роль у впровадженні адаптаційних заходів до зміни клімату в Україні. Їхня участь у цих процесах може бути ключовою для підвищення стійкості сільського господарства та місцевих громад до зміни клімату.

В Україні вже є вдалі приклади практичної реалізації гендерних підходів в сільському господарстві в умовах зміни клімату. Наприклад, сільськогосподарський кооператив «Оберіг Агро» (Доманівська громада, Миколаївська обл.) вирощує овочі в теплицях. На початку повномасштабного вторгнення теплиці було зруйновано, але кооператив зміг їх відновити. Для опалення теплиць, шкіл та лікарні використовуються брикети з сільськогосподарських відходів, а також було встановлено сонячну електростанцію на 30 кВт. Це стало можливим завдяки проєкту CASE, фінансовій підтримці Oxfam GB та USAID та «Бізнес Мережі Сільських Жінок». Також кооператив працевлаштовує ветеранів («перший ветеранський кооператив»), і надає пільги членам кооперативу⁶¹. Крім того, в рамках проєкту CASE 1145 сільських громад отримали набори засобів виробництва⁶².

55. <https://ucn.org.ua/?p=6378>

56. <https://www.wicc.net.ua/media/gender-relations-rural-ukraine.pdf>

57. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

58. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

59. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P180174-ca39eccd-ea67-4bd8-b537-ff73a675a0a8.pdf>

60. https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/theme_files/tema_1_yak_povyazani_gender_ta_dovkilliya.pdf

61. <https://www.oberig-agro.com>

62. <https://www.oberig-agro.com/project-case/>

Освіта та управління ресурсами є важливими аспектами участі жінок у процесах адаптації. Жінки з вищою освітою можуть раціональніше керувати домашнім господарством та природними ресурсами, що сприяє зменшенню викидів парникових газів та підвищенню стійкості до зміни клімату. Жінки зазвичай більш обізнані щодо нетипових рослин та культур, і більш обмежені в ресурсах, і використовують такі види і сорти, які чоловіки не схильні використовувати. Це сприяє збереженню біорізноманіття⁶³.

Участь у проєктах адаптації також є суттєвою. Жінки можуть бути ключовими учасниками проєктів, спрямованих на адаптацію до зміни клімату, особливо тих, які покращують їхнє становище та зменшують гендерні дисбаланси. Жінки можуть забезпечувати важливі знання про місцеві умови та потреби громади⁶⁴, що допомагає розробляти більш ефективні та цілеспрямовані проєкти. При веденні господарства жінки схильні обирати культури, що краще зберігаються та більш опірні шкідникам та хворобам, що є важливим адаптаційним заходом⁶⁵.

Підтримка місцевих ініціатив є ще одним важливим аспектом участі жінок у процесах адаптації. Жінки можуть ініціювати та підтримувати місцеві ініціативи щодо захисту довкілля та адаптації сільського господарства до кліматичних умов. Це може включати впровадження нових технологій та методів ведення господарства, які підвищують продуктивність та стійкість сільського господарства до зміни клімату.

Гендерна рівність в цілому і в сільському господарстві зокрема важлива з кількох причин:

- Зменшує залежність жінок від чоловіків і розширює права жінок;
- Жінки більш стурбовані станом довкілля, і в цілому схильні вести господарство більш екологічно^{66 67}, а також частіше обирають органічне землеробство та альтернативні практики вирощування культур⁶⁸. Такі практики є більш відповідними Європейському зеленому курсу та адаптації до змін клімату.
- Через війну, частка чоловіків в Україні зменшилась і ще зменшиться на ринку праці, тож може спостерігатися фемінізація сільського господарства (feminization of agriculture).
- Є необхідною для розробки, затвердження та відслідковування індикаторів адаптації до зміни клімату.

В контексті зміни клімату, подальші дослідження (підкріплені статистичними спостереженнями) потрібні принаймні в таких напрямках:

- Доступ жінок до землі, води, добрив, кредитів, техніки та ринків. Якщо жінки мають менший доступ, то це обмежує їхню здатність адаптуватися до зміни клімату.
- Доступ жінок до іригаційних систем. Жінки, які працюють на сімейних фермах, є більш залежними від дощового зрошення, тоді як чоловіки можуть мати доступ до внутрішньогосподарських та міжгосподарських іригаційних систем. Наразі немає статистичних даних щодо наявності у господарствах, очолюваних чоловіками та очолюваних жінками, техніки для зрошення.
- Використання господарствами, очолюваними чоловіками, та очолюваними жінками, адаптаційних практик.

63. <https://www.wicc.net.ua/media/gender-relations-rural-ukraine.pdf>

64. https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/theme_files/tema_1_yak_povyazani_gender_ta_dovkillya.pdf

65. <https://www.wicc.net.ua/media/gender-relations-rural-ukraine.pdf>

66. Fertő, I., Bojnec, Š. Empowering women in sustainable agriculture. Sci Rep 14, 7110 (2024). <https://doi.org/10.1038/s41598-024-57933-y>

67. Tourtelier, C., Gorman, M., & Tracy, S. (2023). Influence of gender on the development of sustainable agriculture in France. Journal of Rural Studies, 101(4), 103068. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103068>

68. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/05/gender-and-the-environment_016cfd67/3d32ca39-en.pdf

9. РЕКОМЕНДАЦІЇ

☑ **ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В АГРАРНІ ПОЛІТИКИ ТА ПРОГРАМИ**

- Впровадити гендерно-чутливі цілі, завдання та індикатори у Стратегію адаптації до зміни клімату в сільському господарстві.
- Забезпечити дезагрегацію даних за статтю щодо зрошувальної інфраструктури та наявності техніки в господарствах.
- Включити гендерний компонент у державні програми підтримки аграрного сектору.
- Запровадити гендерний моніторинг у звітності, особливо щодо доступу жінок до фінансування, освіти, ресурсів і технологій.

☑ **РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК**

- Розробити цільові грантові програми для жінок у сільському господарстві та кліматоорієнтованих проєктах.
- Запровадити навчальні програми з інноваційних агротехнологій, фінансової грамотності та підприємництва для жінок.
- Забезпечити жінкам доступ до фінансових ресурсів, техніки та консультаційних послуг.

☑ **СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ТРУДОВІ ПРАВА**

- Реалізувати заходи для зменшення гендерного розриву в оплаті праці, включаючи перегляд підходів до неоплачуваної хатньої праці.
- Підвищити погодинну та мінімальну оплату праці у сільському господарстві відповідно до Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці в Україні на період до 2030 року.

☑ **ОСОБЛИВА УВАГА ВРАЗЛИВИМ ГРУПАМ**

- Розробити адаптаційні заходи для людей похилого віку та осіб з інвалідністю у сільській місцевості, зокрема у періоди кліматичних екстремумів.
- Залучати жінок до міждисциплінарних професій на перетині агроєкології, метеорології та цифрових технологій.

☑ **ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ**

- Проводити комунікаційні кампанії, які підкреслюють роль жінок в адаптації до зміни клімату.
- Ініціювати регулярні дослідження гендерних аспектів у кліматичній політиці для подальшого вдосконалення програм.

EU4ClimateResilience